

Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΣΤΑΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΜΑΜΑΚΗΣ Γ.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Εργαστήριο Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού
Πολιτισμού
e-mail: gemamakis@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος από το σχολείο υπόκειται σε μια διαχρονική εξέλιξη η οποία αποτυπώνει και τις εκάστοτε παιδαγωγικές, οικολογικές και πολιτικές επιλογές. Η διαχρονική προσέγγιση της πρόσληψης του φυσικού περιβάλλοντος από το σχολείο διοχετεύει έτσι στη διαλεκτική της σχέσης «εκπαίδευση-περιβάλλον» την έννοια της ιστορικότητας, που απορρέει από την σύγκριση ίδιων ή διαφορετικών συμπεριφορών στη διαχρονία και αποκαλύπτει τους ισομορφισμούς και τους κοινούς τόπους που εμφανίζουν το παιδαγωγικό και το περιβαλλοντικό κοσμοείδωλο. Έτσι, η πρόσληψη, οι σχετικές χρήσεις και οι αντιλήψεις γύρω από το φυσικό περιβάλλον, διαφοροποιούνταν κατά τη διαδικασία παραγωγής των εκάστοτε συλλογικών αναπαραστάσεων. Αρχικά η πρόσληψη αυτή εντάχθηκε κυρίως μέσα στα πλαίσια των ευρύτερων δραστηριοτήτων του σχολείου και σχετίστηκε άμεσα με παράγοντες παιδαγωγικούς, διδακτικούς, πολιτικούς και οικονομικούς. Αργότερα η συνάφεια των παραγόντων αυτών αυξήθηκε σταδιακά σε σχέση με το περιβαλλοντικό ενδιαφέρον και την οικολογία. Πάντα, όμως, η πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από τις σχολικές δραστηριότητες, είτε αφορούσε την παιδαγωγική είτε την περιβαλλοντική του διάσταση, στήριζε το εκάστοτε πολιτικό και κοινωνικό στάτους.

MAMAKIS G.

University Of Ioannina, Laboratory of History and Modern Greek Culture
e-mail: gemamakis@yahoo.gr

ABSTRACT

The of natural environment from schools is a diachronic development which involves Iso pedagogic, ecological and political choices. The diachronic approach of engagement of natural environment from the school channels thus in the dialectic of relation "education-environment" the significance of historicity, that arises from the comparison of same or different behaviours during the years and reveals the common places that present pedagogic and environmental idols. Thus, the engagement, the relative uses and the perceptions around the natural environment, were differentiated at the process of production of each collective representations. Initially this engagement was included mainly in the frames of wider activities of school and was related immediately with elements pedagogic, instructive, political and economic. Later the affinity of this factors was increased progressively concerning the environmental interest and the ecology. Always, however, the engagement of natural environment through the school activities, or concerned the pedagogics or his environmental dimension, supported the political and social status.

Λέξεις κλειδιά: ιστορικότητα, νοησιαρχία, πραγματισμός, παραστάσεις, εμπειρισμός.

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στον χώρο του σχολείου και κάτω από ποικίλες οικολογικές, παιδαγωγικές και πολιτικές συγκυρίες έχει διαμορφωθεί αναμφισβήτητα μια μακρά εξελικτική πορεία σχέσεων του φυσικού περιβάλλοντος με την παιδαγωγική πράξη. Καθώς, μάλιστα, καταγράφεται σήμερα η ανάγκη διαμόρφωσης μιας θεωρίας και μιας ιστορίας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η εισήγησή μας συνιστά έναν μνημονικό τόπο, ένα πέταγμα προς το παρελθόν του τόπου μας, που γεωγραφικά προσδιορίζεται στην επαρχία Μεραμβέλλου Κρήτης και στο εκεί Ελληνικό Γυμνάσιο, για μια διερεύνηση και όξυνση του παιδαγωγικού, ιστορικού, οικολογικού, κοινωνιολογικού και πολιτικού βλέμματος, για μια εμβάθυνση στην κατανόηση των σχέσεων του φυσικού περιβάλλοντος με το τοπικό εκπαιδευτικό σύστημα, για μια εξήγηση των δυνατοτήτων, των ορίων, των συνεπειών και των σχέσεων αυτών κατά την περίοδο της ύστερης τουρκοκρατίας. Στόχος μας δεν είναι απλά να δείξουμε πως έγιναν τα πράγματα. Φιλοδοξία μας είναι, χρησιμοποιώντας την έννοια της ιστορικότητας ως βασικού μεθοδολογικού εργαλείου, να συμβάλλουμε στην εξήγηση και στην αποκατάσταση των διαδοχικών σταδίων μιας εξέλιξης, να δώσουμε στην κίνησή τους ενότητα και τέλος να προσδιορίσουμε τη γενετική σύνδεσή τους με την παρούσα κατάσταση. Ο θεωρητικός και ο κριτικός λόγος που εκφράζεται εδώ συμπληρώνεται και τεκμηριώνεται με την εκτεταμένη παράθεση του περιεχομένου ενός σημαντικού αριθμού πρωτευόντων πηγών (πρωτότυπα έγγραφα, νόμοι κ.λ.π), οι οποίες παραπέμπουν σε εμπεδοτικές διαδικασίες ωστικές προς την κατανόηση. Για το σχεδιασμό του θεωρητικού και του αναλυτικού πλαισίου καθώς και για τον σχολιασμό των ευρημάτων που προκύπτουν από τη μελέτη του αρχαιακού υλικού χρησιμοποιείται επιπλέον μια ειδικά επιλεγμένη βιβλιογραφία, η μελέτη της οποίας εξελισσόταν παράλληλα με το στάδιο συγκέντρωσης του αρχαιακού υλικού.

Ο θεωρητικός προβληματισμός που διέπει τις προσεγγίσεις μας εωρεί ότι τα παιδαγωγικά συστήματα αντιπροσωπεύουν την ιδιαιτερότητα, οικονομική, κοινωνική, πολιτική, κάθε περιόδου. Η παιδαγωγική αποτελεί, συνεπώς, ιστορικό φαινόμενο και ως τέτοιο δεν μπορεί να αποσπαστεί από την κοινωνική διαδικασία (Κοντόνη, Α., 1977, σελ. 16). Έτσι, στην περιοχή του Μεραμβέλλου της Κρήτης, η αλληλοδιδασκτική και η συνδιδασκτική μέθοδος που διαδοχικά εφαρμόστηκαν, λειτούργησαν σε συνάφεια πάντα με το νοησιαρχικό ή το πραγματιστικό πνεύμα της ύστερης τουρκοκρατίας. Οι προσεγγίσεις μας, επίσης, υιοθετούν την άποψη για την «κοινωνική κατασκευή» της πραγματικότητας, σύμφωνα με την οποία η αντίληψη της πραγματικότητας θεωρείται κοινωνικά κατασκευασμένη, δηλαδή συγκροτημένη στο επίπεδο της παραγωγής νοήματος. Αυτό ισχύει και για το φυσικό περιβάλλον το οποίο εκλαμβάνεται στα πλαίσια της παιδαγωγικής πράξης, ως μια βασική συντεταγμένη της κοινωνικής συγκρότησης, καθώς δεν υπάρχει μόνο «αντικειμενικά ως μια φυσική κατηγορία, αλλά ταυτόχρονα παράγεται και κοινωνικά και άρα ιστορικά» (Νιτσιάκος Β., 2003, σελ. 13). Συγκροτείται δηλαδή με βάση ιστορικούς όρους, με βάση τις συνθήκες παραγωγής και αναπαραγωγής των υλικών και συμβολικών προϋποθέσεων της κοινωνικής ζωής, οι οποίες αλλάζουν μέσα στο χρόνο. Κάθε παιδαγωγικό σύστημα, λοιπόν, ορίζει και επεξεργάζεται μια διαφορετική εικόνα του φυσικού κόσμου και του σύμπαντος, προσπαθώντας κάθε φορά «να διαμορφώσει ένα σημαίνον όλον, μέσα στο οποίο πρέπει να βρουν τη θέση τους και τα φυσικά αντικείμενα και όντα που έχουν σημασία για τη ζωή του κοινωνικού συνόλου, ασφαλώς, αλλά και αυτό το ίδιο το σύνολο, όπως και μια ορισμένη τάξη του κόσμου» (Καστοριάδης Κ., 1985).

Έτσι, μπορούμε να υποθέσουμε βέβαια ότι η πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος από το σχολείο διαμορφώνεται στην πορεία του χρόνου μέσα σε ιστορικά καθορισμένα παιδαγωγικά πλαίσια τα οποία αποτυπώνουν γενικότερες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και παιδαγωγικές εξελίξεις. Τα διάφορα παιδαγωγικά συστήματα, μέσα στα πλαίσια της εγχάραξης της κυρίαρχης κάθε φορά ιδεολογίας, καθώς προσλαμβάνουν το φυσικό περιβάλλον, το μετασχηματίζουν ανάλογα με τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στον ευρύτερο χώρο της πολιτικής, της οικονομικής και της κοινωνικής οργάνωσης. Οι σχέσεις λοιπόν του σχολείου με το φυσικό περιβάλλον, καθώς απορρέουν διαχρονικά από την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής λογικής και διαφοροποιούνται ανάλογα με τις προϋποθέσεις της συγκυρίας, μπορούν, κατά διάρκεια της ύστερης τουρκοκρατίας, να ενταχθούν προοδευτικά σε δύο αναλυτικές παραμέτρους οι οποίες αναφέρονται στην αντιμετώπιση του περιβάλλοντος:

1) Ως κλωβού ηθικής εξυγίανσης των εξαχρειωμένων υπόδουλων Κρητικών με βάση τα ζητούμενα της ηθικοπλαστικής αλληλοδιδασκτικής μεθόδου διδασκαλίας (αρχές ύστερης τουρκοκρατίας),

2) Ως αντικειμένου επισταμένης παρατήρησης στα πλαίσια εφαρμογής των αρχών του συνδιδασκτικού σχολείου (τέλος ύστερης τουρκοκρατίας).

Διευκρινίζεται, βέβαια, ότι οι όποιες «επαφές» του σχολείου με το φυσικό περιβάλλον κατά την περίοδο της ύστερης τουρκοκρατίας δεν συνιστούν ούτε οικολογία ούτε περιβαλλοντική εκπαίδευση. Η επίδραση μιας χριστιανοποιημένης αριστοτελικής σκέψης με την τελεολογία και την εκθεία προνοία μέριμνα δεν ευνοούσαν τη διερεύνηση των σχέσεων των έμβιων όντων μεταξύ τους, καθώς και των σχέσεων τους με τον άνθρωπο και το περιβάλλον. Αν και μπορούμε να πούμε ότι οι επαφές αυτές λειτουργούν περιστασιακά σαν ιδεολογία νομιμοποίησης της καταστροφικής επενέργειας του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον, ωστόσο συνιστούσαν τις πρώτες προσπάθειες που οδήγησαν αργότερα στην κοινωνική έκφραση της μέριμνας για τη φύση.

1) Το φυσικό περιβάλλον ως κλωβός ηθικοποίησης στα πλαίσια του αλληλοδιδασκτικού σχολείου. Η κρίση του Ανατολικού ζητήματος κατά τα έτη 1833-1841 είχε επιπτώσεις στην εξέλιξη των κρητικών πραγμάτων. Η εμπλοκή του Μεχμέτ Άλη σε πόλεμο με την Τουρκία και η ήττα του στη Συρία κλόνισαν την αιγυπτιακή διοίκηση στην Κρήτη. Με την αποκατάσταση όμως της τουρκικής διοίκησης στο νησί, η οποία πραγματοποιήθηκε σε εφαρμογή της συνθήκης του Λονδίνου (3 Ιουλίου 1840), η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο σε όλα τα επίπεδα. Η κακοδιοίκηση των Τούρκων δεν ευνοούσε ούτε την οικονομική ούτε και την πνευματική ανάπτυξη. Μάλιστα οι αντιπρόσωποι και οι σπληνικοί της Κρήτης σε υπόμνημά τους, στις 5 Απριλίου 1841, προς τις Μεγάλες Δυνάμεις επισήμαναν ότι «*το χαρακτηριστικόν της Τουρκικής εξουσίας είναι πανταχού και πάντοτε η βία και η άνομος καταδυναστεία*» (Ζαμπετάκης, Ε., 1956).

Η κακοδιοίκηση αυτή των τουρκικών αρχών, η βαρύτερη ετήσια φορολογία των χριστιανικών οικογενειών με την οποία χρεωνόταν η Εκκλησία, καθώς και η «*κατακόρυφη πτώση της απόδοσης των μοναστηριακών γαιών*», (Καλλιτάκη-Μερτικοπούλου Κ., 1988, σελ. 60) η οποία καθιστούσε τη χρέωση συνηθισμένο φαινόμενο, δεν επέτρεπε στην τοπική εκκλησία την ανάπτυξη αξιόλογης εκπαιδευτικής δραστηριότητας με αποτέλεσμα η δημοτική εκπαίδευση να βρίσκεται στην περιοχή σε «*οικτράν και ελεεινήν κατάστασιν*» (Βιβυλάκης, Ε., 1879, σελ. 6), όπως καταγράφηκε και σε σχετική έκθεση της «*επί των σχολείων της Κρήτης Επιτροπής του 1844*», η οποία είχε συσταθεί στην Αθήνα.

Κάτω, όμως, από την πίεση των νέων δεδομένων που δημιούργησε η σύντομη περίοδος της αιγυπτιακής εξουσίας πάνω στο νησί, η οποία άνοιξε τον δρόμο για τη δημιουργία μία στοιχειώδους κοινωνικής στρωμάτωσης και βοήθησε όσο «*ήτο αναγκαίον εις την σύστασιν αλληλοδιδασκτικών σχολείων της γραικικής γλώσσης*», ιδρύθηκε λίγο αργότερα το πρώτο μοναστηριακό σχολείο της περιοχής στον προαύλιο χώρο της Παναγίας Κυραπολιτίσσης στη Φουρνή, ύστερα από την παραχώρηση, το 1848, μέρους των κτημάτων της μονής της Παναγίας της Καρδιώτισσας από τον τότε επίσκοπο Πέτρας Δωρόθεο. Σχεδόν ταυτόχρονα άρχισαν τη λειτουργία τους και τα σχολεία των Μονών Κρεμαστών και Καρδαμούτσας.

Στα τρία αυτά μοναστηριακά σχολεία εφαρμοζόμενη μέθοδος διδασκαλίας εκείνη την περίοδο και μέχρι το 1881 υπήρξε η αλληλοδιδασκτική, η οποία εξασφάλιζε οικονομία σε σχολικά κτήρια αφού μία μεγάλη παραλληλόγραμμη αίθουσα αρκούσε για να στεγάσει ένα μεγάλο πλήθος μαθητών, οικονομία σε δασκάλους καθόσον η διδασκαλία γινόταν σε σημαντικό βαθμό από τους ίδιους τους μαθητές και οικονομία σε βιβλία καθώς τα μαθήματα διδάσκονταν ως επί το πλείστον από ειδικούς πίνακες. Εξυπηρετώντας τις ανάγκες μιας «*μαζικής ηθικοποίησης*» του εξαθλιωμένου χριστιανικού πληθυσμού, το αλληλοδιδασκτικό σχολείο επιτύγχανε με μικρό σχετικά λειτουργικό κόστος την πειθαρχημένη συμπεριφορά και την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας δια μέσου της ομοιομορφίας και της κανονικότητας κατ' αναλογία προς την τάξη και την πειθαρχία της φυσικής πραγματικότητας. Οι νεοφερμένοι μαθητές κατανέμονταν ανάλογα με το επίπεδό τους, ενώ ο σχολικός πληθυσμός διαχωριζόταν σε πρωτόσχολους και μαθητές. Το πέρασμα από τη μια κατηγορία στην άλλη πραγματοποιούταν με βάση αυστηρούς κανόνες που καθόριζαν τον προβιβασμό. Οι μαθητές συγκεντρώνονταν σε ημικύκλιο γύρω από τους πρωτόσχολους ή έπαιρναν θέση μπροστά σε μακρόστενους πάγκους. Ο δάσκαλος διεύθυνε το σύνολο των δραστηριοτήτων από ψηλά, καθισμένος στην έδρα του.

Η αυστηρή αυτή μέθοδος διδασκαλίας, την οποία εκθείαζε και ο Κομένιος είχε μια συνεχή αναφορά στη φυσική τάξη. Η τάξη των σχολείων «δεν μπορεί να βρεθεί αλλού παρά στο σχολείο της φύσης» (Comenius, 1952). Με αυτή την έννοια, όσο μεγαλύτερη ήταν η μεθοδικότητα με την οποία ρυθμιζόταν το σχολείο, τόσο καλύτερα συμβάδιζε με τους κανόνες και τους νόμους της φύσης. Το αλληλοδιδασκτικό σχολείο λειτούργησε επιπλέον σε μία εποχή κατά την οποία, σύμφωνα και με τις επιρροές της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας, η ψυχική πραγμάτωση γινόταν αντιληπτή ως εσωτερικός κόσμος κατ' αναλογία προς τον εξωτερικό κόσμο της φυσικής πραγματικότητας. Ο καρτεσιανός δυϊσμός για τις δύο μορφές του είναι, του «φυσικού» και του «ψυχικού», είχε οδηγήσει στην πεποίθηση ότι η ψυχική πραγματικότητα συναρθρώνεται από αιτιατούς νόμους, όπως η φυσική πραγματικότητα. Η παραλληλία των ψυχικών στοιχείων προς τα αντίστοιχα της φύσης, η φυσική κατανόηση της ψυχικής πραγματικότητας επιτυγχανόταν μέσα στο φυσικό κόσμο. Στη φυσική αιτιότητα δεν υπάρχει κανένας σκοπός, δεν υπάρχει λογικός δεσμός συνεπαγωγής ανάμεσα στην αιτία και το αποτέλεσμα, αλλά υπάρχει λογική ετερογένεια, γι' αυτό και υφίσταται η επανάληψη και συνεπώς η ομοιομορφία και η κανονικότητα στα φυσικά δεδομένα. «Μεταφέροντας τη φυσική αιτιότητα στην ανθρώπινη δράση, όπως συνέβαινε στην περίπτωση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου, αναιρείται η βασική προϋπόθεση άρνησης της κανονικότητας στην ανθρώπινη συμπεριφορά, η ελευθερία της βούλησης. Έτσι το κανονικό σχολείο νομιμοποιούσε την πειθαρχημένη συμπεριφορά» (Κοντόνη, Α., σελ. 243).

Επίσης, καθώς θεωρήθηκε ότι το πρότυπο του «ηθικού ανθρώπου» που επιδίωκε το αλληλοδιδασκτικό σχολείο μπορούσε να αντικαταστήσει σταδιακά τον «ανήθικο» και αποκτηνωμένο σκλάβο» της τουρκικής κατοχής, τα τρία παραπάνω σχολεία χωροθετήθηκαν σε μοναστηριακά συγκροτήματα μακριά από τους οικισμούς, κοντά στη φύση. Άλλωστε σύμφωνα με τον Οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου του Ι. Κοκκώνη «το σχολείον πρέπει να κτίζεται εις τίναν τόπον παράμερον των πολυπληθεστέρων γειτονιών» (Κοκκώνης, Ι., 1830, σελ. 1). Οι προδιαγραφές για τη χωροθέτηση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου αντιστοιχούσαν λοιπόν σε προβληματισμούς μίας συγκεκριμένης τάξης. Εκτός από την προστασία της διεξαγωγής των μαθημάτων από τους θορύβους, την οποία εγγυούταν το φυσικό περιβάλλον, επιτυγχανόταν επίσης η «προστασία του παιδιού από ανήθικους χώρους που μπορούσε να συναντήσει στο κέντρο ή στις πολυάνθρωπες γειτονιές των οικισμών». Εκεί, μέσα στο φυσικό τοπίο, «δια της επιμόνου διατηρήσεως της σιωπής θέλει έχει τις σχολείον εύτακτον και ηθικόν». Σύμφωνα άλλωστε με τις επιδράσεις της θεωρίας του φυσιοδίφη της εποχής Κάρολου Λινναίου: «Καθετί το φυσικό, το αντιληπτό από τις αισθήσεις μας, καθετί το κατανοητό από το πνεύμα μας, που αξίζει να παρατηρηθεί, συναγωνίζεται έτσι ώστε με τον τρόπο τοποθέτησής του, να εξυμνεί το Θεό, δηλαδή να επιτύχει το στόχο που ο Θεός θέλησε να είναι ο απώτερος σκοπός όλων των δημιουργημάτων του» (Πασκάλ, Α., 1991, σελ. 14).

2) Το φυσικό περιβάλλον ως αντικείμενο εποπτείας στα πλαίσια του Συνδιδασκτικού σχολείου
Τον Οκτώβριο του 1878, μετά από αλληπάλληλες επαναστάσεις η πολιτική και η κοινωνική κατάσταση μεταβλήθηκε σημαντικά. Με την υπογραφή της Σύμβασης της Χαλέπας επικυρώθηκαν τα προνόμια του Οργανικού Νόμου και διευρύνθηκαν τα δικαιώματα των χριστιανών. Προβλέφθηκε επίσης η δημιουργία Κρητικής Βουλής και επιδείχθηκε ειδική μέριμνα για την παιδεία καθώς επιτράπηκε η «εν τη Νήσω σύστασις φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, τυπογραφείων και η έκδοσις εφημερίδων, συμφώνως τοις κειμένοις Νόμοις του Κράτους» (Κρητικού Κώδικος τεύχος πρώτον..., σελ. 138).

Με τον πρώτο εκπαιδευτικό Νόμο, ο οποίος ψηφίστηκε το 1881, εισήχθηκε στην περιοχή του Μεραμβέλλου η χρήση της συνδιδασκτικής μεθόδου διδασκαλίας καθώς στο άρθρο 4 του Νόμου αυτού ορίστηκε ότι ο διευθυντής του δημοτικού Σχολείου της έδρας της Διοικήσεως Λασιθίου, δηλαδή της Νεάπολης, όφειλε να φέρει δίπλωμα του ελληνικού διδασκαλείου στο οποίο, μετά την επικράτηση του «νεωτερικού κόμματος» του Τρικούπη, διδασκόταν η συνδιδασκτική μέθοδος.

Η εφαρμογή λοιπόν της συνδιδασκτικής μεθόδου σε τοπικό επίπεδο συμβάδιζε με τον περαιτέρω εκσυγχρονισμό του διοικητικού συστήματος και την πολιτική ωρίμανση. Προήγαγε επίσης την καλλιέργεια μίας ηθικής θεμελιωμένης στην εσωτερική ελευθερία, την τελειότητα, την αγάπη, το δίκαιο και τη δικαιοσύνη. Επιπλέον διαπαιδαγωγούσε πάνω στο έδαφος των δύο στοιχείων της εθνικής ταυτότητας: την κλασική αρχαιότητα και την ορθοδοξία. Σκοπός της νέας μεθόδου ήταν ακόμη ο σχηματισμός παραστάσεων που θα διαμόρφωναν ένα ηθικό χαρακτήρα πάνω στο έδαφος

αξιών, οι οποίες συνδέονταν με την απελευθερωτική ιδεολογία. Βάση της συνδιδασκτικής μεθοδολογίας θεωρήθηκε όχι η παθητική αποδοχή των κυρίαρχων αυτών αξιών, όπως έκανε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, αλλά η νομιμοποίησή τους στη συνείδηση των εκπαιδευομένων. Το γνωστικό πεδίο που χρησιμοποιήθηκε για τη μετάδοση αυτών των αξιών και των προτύπων ήταν σε σημαντικό βαθμό η Γεωγραφία. Κατά τη διδασκαλία της Γεωγραφίας των ελληνικών περιοχών που ανήκαν στο οθωμανικό κράτος ο δάσκαλος όφειλε «να διηγείται στους μαθητές τη ζωή των υπόδουλων Ελλήνων εμπνέοντάς τους την αγάπη προς την πατρίδα και την υποχρέωσή τους να συνεχίσουν το έργο των προγόνων τους» (Κοντόνη, Α., σελ. 137). Επιπλέον, και καθώς σκοπός του συνδιδασκτικού σχολείου ήταν «να μορφώσει τον κύκλον των ιδεών των μαθητών, ούτως ώστε να παράγεται ορθή κρίσις και άρα ορθή βούλησις» (Σίγαλος, Δ., 1923, σελ. 13), η συνδιδασκτική μέθοδος συνδέθηκε άρρηκτα με την ενίσχυση του αντιπροσωπευτικού συστήματος το οποίο εγκατέστησε η Σύμβαση της Χαλέπας καθώς θεωρήθηκε ως η πλέον κατάλληλη μέθοδος για την καλλιέργεια του προτύπου του αστού-πολίτη αλλά και για την προβολή του στους εκπαιδευόμενους ως απόλυτα ορθού και συνεπώς μη αμφισβητούμενου. Καθώς επίσης στόχος του σχολείου της εποχής ήταν τόσο η παροχή των αναγκαίων γνώσεων για την επιτυχή άσκηση του εκπαιδευόμενου ως μελλοντικού επαγγελματία, όσο και η αναπαραγωγή των κυρίαρχων αξιών και προτύπων, τα συνδιδασκτικά σχολεία χωροθετούνταν σε κεντρικά σημεία των οικισμών αφού «κατά τον Έρβαρτον αι ιδέαι πηγάζουσιν από δύο κυρίως πηγάς-εμπειρίαν και κοινωνικήν αναστροφήν» (Σίγαλος, Δ., 1923, σελ. 13). Η γνώση της φύσης «ατελής και ακατέργαστος, ορμάται από το πρώτον, συνεχίζει ο Έρβαρτος, το τελευταίον παρέχει τα αισθήματα τα απευθυνόμενα προς τον πλησίον, άτινα, μακράν του να ώσιν επαινετά, εισί τουναντίον πολλάκις αξιόμεμπτα. Η βελτίωσις τούτων είνε η μάλλον επείγουσα εργασία χωρίς να παραμελήσωμεν και την γνώσιν της φύσεως».

Λίγα χρόνια όμως μετά την εφαρμογή του πρώτου εκπαιδευτικού Νόμου, τα μικροαστικά και τα αστικά στρώματα διαπίστωσαν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα έπρεπε να συναρτηθεί ακόμη περισσότερο με τις λειτουργικές ανάγκες της δικής τους αναπαραγωγής. Έτσι καταβλήθηκε μία ακόμη προσπάθεια για τη συστηματικότερη εφαρμογή της συνδιδασκτικής μεθόδου καθώς θεωρήθηκε ότι η μέθοδος αυτή θα μπορούσε να επέμβει δυναμικά στο σχηματισμό των παραστάσεων των μαθητών ώστε να υπηρετηθεί ο πρακτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης και η αποσυμφόρηση των ανώτερων εκπαιδευτικών βαθμίδων. Μέσα στα παραπάνω πλαίσια, η αρχή της άμεσης εποπτείας καθιερώθηκε ως βασική παράμετρος της διδασκαλίας σε όλα τα μαθήματα. «Οι ερβαρτιανοί παιδαγωγοί πίστευαν ότι οι αφηρημένες έννοιες στηρίζονταν στην εποπτεία και επομένως ο δάσκαλος όφειλε να παρουσιάσει μπροστά στα μάτια των παιδιών αυτές τις έννοιες με διάφορα εποπτικά μέσα» (Κοντόνη, Α., σελ. 140). Επιπλέον και ο εμπειρισμός του Lock οδήγησε στην άποψη ότι η μάθηση πρέπει να αρχίζει από το άμεσο περιβάλλον του παιδιού καθώς αυτό αποτελεί το σημείο εκκίνησης για την κατανόηση και των αφηρημένων εννοιών. Η φύση, στη βάση του πραγματισμού, αποτέλεσε τότε αντικείμενο επισταμένης παρατήρησης και άντλησης παραστάσεων για τους μαθητές. Συλλογές από φυτά, φλοιούς, ρίζες, σπόρους, αποξηραμένα άνθη, εκδρομές «χωρογονωστικά και φυσιγονωστικά», πρακτικές ασκήσεις στο μάθημα της ζωολογίας κ.λ.π συνιστούσαν τις πρώτες πραγματικές ρίζες συγκρότησης της οικολογίας μέσα στα πλαίσια του σχολείου καθώς η μεν φυτογεωγραφία επιχείρησε να δώσει συστηματικές ερμηνείες για τη χωρική κατανομή των φυτικών συνόλων ενώ η γεωγραφία εμπλουτίστηκε με την έννοια της βιοκοινότητας. Έτσι, η συνδιδασκτική μέθοδος εγκαινιάζει για πρώτη φορά την εποπτική διδασκαλία. Η χρήση εποπτικών οργάνων για την παρατήρηση του γύρω κόσμου θεωρείται βασική αρχή διδασκαλίας. Στα πλαίσια εφαρμογής των της συνδιδασκτικής μεθόδου, η Δημογεροντία Λασιθίου προμηθεύεται από εθνικό αστεροσκοπείο διαμέσου του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας ακόμη και όργανα για μετεωρολογικές παρατηρήσεις όπως προκύπτει από τα παρακάτω ευχαριστήρια έγγραφα:

«Η χριστιανική δημογεροντία του τμήματος λασιθίου Κρήτης

Προς το επί των Εκκλησιαστικών και της δημοσίας εκπαίδευσέως σεβαστόν υπουργείον της Ελλάδος
Αριθμ. Πρωτ. 189

Αριθμ. διεκ. 202.

Τα εν τω τμήματι λασιθίου Κρήτης Χριστιανικά καταστήματα παραλαμβάνοντα τα εις αυτά αποσταλέντα χάριν μετεωρολογικών παρατηρήσεων όργανα εκφράζουσιν προς το Σον Υπουργείον την άπειρον ευγνωμοσύνην των επί τω δείγματι τούτω της προς την νήσον ημών ευνοίας.

Προς τον διευθυντήν του αστεροσκοπείου Κύριον Δοκκίδην

Κύριε διευθυντά

Τα εν τω τμήματι λασιθίου Κρήτης χριστιανικά καταστήματα παραλαμβάνοντα τας εις αυτά αποσταλέντα χάριν μετεωρολογικών παρατηρήσεων όργανα εκφράζομεν προς υμάς την άπειρον ευγνωμοσύνην την επί τω φροντίδι ην περί της προόδου των φώτων εν τη ελληνική ταύτη νήσω ελάβετε».

Επιπλέον, και οι χάρτες γίνονται απαραίτητο εποπτικό μέσο στην καθημερινή διδακτική πράξη καθώς η χρήση τους βοηθά στην πρόσληψη πλούσιων εμπειρικών παραστάσεων για την διαμόρφωση του γύρω κόσμου:

«Προς την έντιμον κεντρικήν δημογεροντίαν λασιθίου

Ενταύθα

θεοφιλέστατε και έντιμοι κύριοι

Παρακαλείσθε να δόσητε δύο σώματα γεωγραφικών χαρτών δια το ελληνικόν σχολείον και δια την β' τάξιν του παρθεναγωγείου, διότι έχομεν απόλυτην αυτών ανάγκην.

Τη 30 οκτωβρ. 1884

Της υμετέρας θεοφιλίας και εντιμότητος προθυμότητος

Ν. Β. Παντούλας

Σχολάρχης Νεαπόλεως».

Οι σχολικές δραστηριότητες συνιστούσαν τόσο μία αποτελεσματική πηγή για την άντληση παραστάσεων όσο και μεθοδολογικές δομές για «συγκριτικές ανατομίες συστημάτων και την αναγνώριση ομοιοτήτων μεταξύ οργάνων ή ανατομικών συνόλων» (Πασκάλ, Α., 1991, σελ. 266). Σύμφωνα με την εφημερίδα «Ηράκλειον» (1/7/1893), «Εν τω της Νεαπόλεως γυμνασίω είθιστε μετά το πέρας της θεωρητικής διδασκαλίας της Ζωολογίας να ασκόνται οι μαθηταί και πρακτικώς. Η τοιαύτη άσκησις εγένετο και εφέτως (1893). Επί αμνού νεοσφαγούς δεικνύων τα σχετικά όργανα ανέπτυξεν ο γυμνασιάρχης και καθηγητής των μαθηματικών και των φυσικών κ.Κ.Περιστερίδης εις τους διδαχθέντες την ζωολογίαν μαθητάς τα της κυκλοφορικής και αναπνευστικής συσκευής ως και τα του πεπτικού σωλήνος των μηρυκαστικών εν συγκρίσει προς τα λοιπά ζώα, ο δε νεαρός αλλ' ευδόκιμος ιατρός κ. Ν. Μουρελάκης τη παρακλήσει της Διευθύνσεως του γυμνασίου έδειξεν εις τους μαθητάς δια μικροσκοπίου την κυκλοφορίαν του αίματος εν τω βατράχω. Μετά το τερπνότερον τούτο και διδακτικώτατον μάθημα εξέδραμον ο σύλλογος των καθηγητών και οι μαθηταί εις την γραφικωτάτην θέσιν Κρεμαστά, όπου συνεγευμάτισαν υπό την δροσεράν σκιάν των πρίνων και των δρυών. Κατόπιν επεδόθησαν εις άσματα και σωματικές ασκήσεις και προς εσπέραν επανήλθον δια των χωρίων Βρυσών και Χουμεριάκου εις Νεάπολιν πλήρεις ζωής και χαράς».

Μάλιστα λίγα χρόνια πριν καταβλήθηκε προσπάθεια για την δημιουργία του πρώτου σε επίπεδο Κρήτης τουλάχιστον μουσείου φυσικής ιστορίας στο ίδιο Γυμνάσιο. Αρχές Μαρτίου του 1885 εκβράστηκε στις ακτές της Ιεράπετρας ένα θαλάσσιο κήτος μήκους οκτώ μέτρων και άρχισε να διαμελίζεται από τους κατοίκους της περιοχής. μέχρις ότου κατέφθασε εκεί ο φυσικομαθηματικός του Γυμνασίου Νεαπόλεως Κ. Περιστερίδης για αυτοψία με σκοπό την διάσωση τουλάχιστον μέρους του σκελετού για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Παραθέτουμε παρακάτω την αναφορά του καθηγητή προς την Δημογεροντία του Τμήματος Λασιθίου:

«Προς την προισταμένην του ενταύθα Γυμνασίου έντιμον δημογεροντίαν

Κύριοι,

Καθ' εντολήν υμετέραν μετέβην εις Ιεράπετρον την πέμπτην της παρελθούσης εβδομάδος και την πρωίαν της παρασκευής εξήλθον μετά του Κυρίου Κωνστ. Τσαντηράκη μηχανικού και του επάρχου Ιεραπέτρου εις επίσκεψιν του μεγάλου ενύδρου ζώου, όπερ εξώκειλεν εις την δυτικήν της πόλεως Ιερα. Παραλίαν και εις απόστασιν από ταύτης μιας ώρας περίπου.

Φθάσας εις την θέσιν εκείνην κατελήφθην υπό λύπης επί τη καταστροφή του ζώου ούτινος ουδέ του σκελετού δεν εφείσθη η μάχαιρα και η αξίνη του χωρικού δίκην κυνός επιπεσσόντος. Και τους αμόρφους όγκους προσβλέπων τους εδώ κι εκεί υπό σαρκών και οστών αποτελούμενας παρετήρησα μετά συγκινήσεως ότι εάν ευρίσκετο παρών Ευρωπαίος αναμφιβόλως θα μας κατέττασε μεταξύ των

αγρίων της Αφρικής λαών διότι πρέπει επιτέλους να μάθωμεν ότι η Ελευθερία και ο πολιτισμός δεν έγκειται μόνον εις την εκμάθησιν νεκρών κολλυβογραμμάτων και την δημιούργησιν των διαφθειρουσών τους καλούς χαρακτήρας κομματικών διαιρέσεων...

Δυστυχώς μέρος και του σκελετού αφηρέθη και το ουραϊόν και η κεφαλή και τα πτερύγια εξ'ων θα δυνάμεθα να διαγνώσωμεν το εις ο ανήκειν είδος. Κατά δε τας περί παραστάσεις τινών πρώτων σπευσάντων, φαίνεται ότι ήτο κητοειδές και ουχί φάλαινα ως και άλλοι έμπειροι απεφάνθησαν. Ως προς το μέγεθος εν τη προς τον έπαρχον έκθεσή του ο κύριος Βερουδάκης ιατρός αναφέρει ότι ήτο μήκους 8 περίπου μέτρων. Εκ των υποληφθέντων λειψάνων του σκελετού και των δύο της σιαγόνος οστών άτινα ανευρέθησαν εις χείρας ιδιωτών εν ταύθα. Είνε δυνατόν εις τους περί την ζωολογίαν εντατικώς απασχολουμένους να διαγνώσωσι και το είδος. Είναι αληθές ότι δεν θα αποτελεσθή εν όλο πλήρες, αλλά και τούτου την χρησιμότητα ωμολόγησεν και ο παρ' ημίν Γυμνασιάρχης Κύριος Πέτρος Βρυώνης, ο δε του Τμήματος Λασιθίου διοικητής κύριος Α. Βαρούχας ούτινος την αξίαν χαρακτηρίζει η προς παν υψηλόν και ευγενές αγαθή και πρόθυμος μέριμνά του, έδωκε νομίζω ήδη τας δεούσας προς τούτο διαταγάς,

Εν Νεαπόλει τη 3/3/85

Ευπειθέστατος

Κ. Περιστερίδης

Καθηγητής» (Αρχείο Χριστιανικής Δημογεροντίας Λασιθίου, έγγραφο με αριθμό 044/1885-3-4).

Μετά από τα παραπάνω, η Δημογεροντία ζήτησε τα υπολείμματα του σκελετού για ένταξή τους στο υπό σύσταση μουσείο του Γυμνασίου:

«Η Δημογεροντία του Τμήματος Λασιθίου

Αριθμ. πρωτ. 45

Αριθμ. διεκπ. 46

Προς την Σ' Διοίκηση λασιθίου

Προτιθέμενοι να σχηματίσωμεν παρά τω εν ταύθα Γυμνασίω μικρόν μουσείον παρακαλούμεν τη Σ' Διοίκηση ίνα ευαρεστηθή όπως διατάξη να μας παραδοθούν τα παρά του Καθηγητού κ. Περιστερίδου κοιμισθέντα προχθές ενταύθα οστά της σιαγόνος του προ ημερών εν τη παραλία Ιεραπέτρου εξωκλήαντος θαλασσίου ζώου προς φύλαξιν και συνάμα να δώση τας προσηκούσας διαταγάς όπου δει ίνα περισυλλεχθώσιν και διασωθώσιν και τα εναπολλειπόμενα έτι λείψανα του σκελετού του ειρημένου ζώου προς τοποθέτησιν και τούτων εν τω συσταθησομένω μουσειώ.

Έχοντες δ' ελπίδας ότι η αίτησις ημών αύτη θέλη τύχης ευμενούς αποδοχής παρά τη Σ' Διοίκηση χάριν του κοινοφελούς σκοπού προς ον αποβλέπη διατελούμεν μετά του προσήκοντος σεβασμού.

Εν Νεαπόλει τη 4 Μαρτίου 1885.

Όλος πρόθυμος

Ο προεδρεύων

π. Γεώργιος Σέργης» (Αρχείο Χ. Δημογεροντίας Λασιθίου, έγγραφο με αριθμό 45-46/1885-3-4).

Λίγους μήνες η Δημογεροντία Λασιθίου ειδοποιήθηκε από την Διοίκηση Λασιθίου για την παραλαβή των οστών :

«Διοικήσις Λασιθίου

Εν Νεαπόλει τη 7 Ιουνίου 1885

Αριθ. Πρωτ. 620

Αριθ. Διεκπ. 625

Προς την έντιμον Χριστ. Δημογεροντίαν Λασηθίου

Θεοφιλέστατε Πρόεδρε

Ο Έπαρχος Ιεραπέτρου απέστειλεν εις την Διοίκησιν ταύτην 45 τεμάχια εκ των οστών του εκείσε εξωκείλαντος κήτους τα οποία ηδυνήθη να συλλέξη δαπανήσας γρ. 363 20/40.

Τα οστά ταύτα ευρισκόμενα εν τω Διοικητηρίω παρακαλείσθε όπως παραλάβητε πληρόσαντες εις την Διοίκησιν τα ανωτέρω Γρόσια ίνα σταλώσιν εις τον αναφερόμενον Έπαρχον.

Μετ' εξαρέτου υπολήψεως

Ο Διοικητής

Βαρούχας».

Στα πλαίσια άλλωστε του αιτήματος του «οργανικισμού» αναγνωρίστηκε από τον Έρβαρτο η ύπαρξη «συγγενείας μεταξύ της διανοίας του ανθρώπου και της λογικής διατάξεως της φύσεως» και έτσι αναιρέθηκε ο δυϊσμός μεταξύ ψυχής και σώματος εφόσον, σύμφωνα με τον ίδιο, «η φύσις

και ο πολιτισμός, ύλη και νους, σώμα και ψυχή, δεν είναι αυτό-υπάρχουσα, απομεμονωμένα οντότητες (μηχανικώς αναφερόμενα), αλλ' είναι συμπληρωματικά φάσεις» (Σίγαλος, Δ., σελ. 40). Όσο προχωράμε προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, ο απόηχος της δαρβινικής θεωρίας περί της εξέλιξης των ειδών επηρεάζει βέβαια εντονότερα την πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος από το σχολείο προκαλώντας ποικίλες αντιδράσεις παρά το γεγονός ότι δεν «αμφισβητείται η προνοιακή ρύθμιση του σύμπαντος» (Κουλούρη, Χ., 988, σελ. 65). Ο Μανουήλ Γεδεών μάλιστα γράφει το 1889: «Επ' εσχάτων περιέπεσεν εις χείρας μου βιβλίον τι τυχόν εγκρίσεως σωματείου τινός των παρ' ημίν εξεχόντων. Εν τη πρώτη σελίδι ο ορισμός τι εστίν άνθρωπος κινήσει ημάς εις απογοήτευσιν δια τους γράφοντας και θλίψιν δια τους λογίους ομογενείς, τους ανεχομένους την εκπονήρευσιν της επιστήμης. Ιδού ο ορισμός: Ο άνθρωπος επειδή έχει διάφορα όργανα χρησιμεύοντα προς διατήρησιν της υπάρξεως αυτού, ανήκει εις την τάξιν των οργανικών δημιουργημάτων [...] Πώς εγκρίνονται τοιαύτα βιβλία, προορισμένα προς φωτισμόν της νεότητος, άπορον, εμοί τουλάχιστον».

Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, η εφαρμογή της συνδιδασκτικής μεθόδου έφτανε σε υπερβολές. Σύμφωνα με την εφημερίδα Ηράκλειον «Εν τίνι σχολείο του Τμήματος Λασιθίου διδάσκαλος, θαυμαστής ων της εποπτικής διδασκαλίας, απεφάσισεν ημέραν τινά προτιθέμενος να διδάξη περί όνου, να παρουσιάση εις τους μαθητάς του αυτό τούτο το ζώον, όπως λάβωσι πληρεστέραν έννοιαν αυτού, ό περ, ως ενόμιζε, δεν θα κατώρθωνον ούτε δι' απλής επιδείξεως της εικόνας του ζώου ή βοηθούμενοι υπ' εκείνης, ην είχαν ήδη σχηματίση εν τη φαντασία των ως εκ της καθημερινής μετά τούτου αναστροφής. Αι θύραι της παραδόσεως ηνεώχθησαν και μετ' ολίγον το αθών τούτο ζώον ευρέθη ενώπιον του διδασκάλου. Ομολογουμένως από 1822 ετών δεν απήλαυσε το τετράποδον τούτο ζώον παρομοίας τιμής. Ο κονιορτός όστις ανυψώθη, υπό τους πόδας των ενθουσιωδώς υποδεχομένων τον γνώριμον αυτών παιδίων ηνάγκασε τον ατυχή όνον να αποχρέμπτηται βροντωδώς και ...έκαστος δύναται να φαντασθή οποίαν τινά εντύπωσιν έκαμε το κατόρθωμα τούτο της νέας μεθόδου άμα ακουσθέν».

Επιπλέον, η συνδιδασκτική μέθοδος, αν και υποσχόταν «τον αποσκορακισμόν εκ των δημοτικών σχολείων του τέως εν αυτοίς επικρατούντος ψιττακισμού και την μετάδοσιν εις τους παρ' αυτοίς μαθητευόμενους γνώσεων βιοφελών», κατέληξε να μην κατανοείται ως μοχλός κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης μέσα στα πλαίσια μιας εξελισσόμενης πραγματικότητας. Η ηθική διάπλαση του ανθρώπου έγινε τελικά και πάλι αντιληπτή στη βάση μιας θρησκευτικής μεταφυσικής και μίας άκριτης κλασικιστικής-ανθρωπιστικής προσήλωσης στο προγονικό μεγαλείο υποβαθμίζοντας την ανάγκη σύνθεσης και αναπαραγωγής του προτύπου του αστού-πολίτη.

Εντωμεταξύ όμως μετά την κατάκτηση των πρώτων προνομίων και ιδίως μετά την υπογραφή της Σύμβασης της Χαλέπας οι όροι αναπαραγωγής της τοπικής κοινωνίας μετατράπηκαν σταδιακά σε αποσταθεροποιητικούς παράγοντες κάτω από την επίδραση νέων κοινωνικών και οικονομικών ανακατατάξεων. Η επέκταση της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης, η κάθοδος των ημιορεινών πληθυσμών στις πεδιάδες και η συνακόλουθη αύξηση της πληθυσμιακής πυκνότητας, ο περαιτέρω εκχρηματισμός της αγροτικής οικονομίας, η δημιουργία οικισμών-εξαγωγικών κέντρων που παρουσίαζαν ταχύρυθμη πληθυσμιακή ανάπτυξη και κοινωνική διαφοροποίηση απετέλεσαν τα κύρια χαρακτηριστικά μιας νέας μεταβατικής περιόδου που υπαγόρευε την ανάγκη μεταβολών σε μια παραδοσιακή παραγωγική και ιδιοκτησιακή δομή η οποία είχε αρχίσει να προσκρούει σε αντικειμενικά αδιέξοδα. Σταδιακά η γεωργία της αυτοκατανάλωσης έπρεπε να παραχωρήσει τη θέση της στην εμπορευματοποιημένη γεωργία. Έτσι η διαδικασία αγοραιοποίησης μετέτρεψε σταδιακά όλους τους κατοίκους σε απλούς αγοραστές και πωλητές και μετέβαλλε τα αγαθά και τις υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων της ανθρώπινης εργασίας και της φύσης, σε εμπορεύματα που ανταλλάσσονται μέσα στα πλαίσια της αγοράς. Τα κίνητρα που διασφάλιζαν τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος δεν προέρχονταν πια από το έθιμο, αλλά από το κέρδος καθώς ήταν ευκρινής ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε οικονομική και πολιτική σφαίρα. Μέσα στα πλαίσια αυτά η απαξίωση του ισχύοντος εκπαιδευτικού συστήματος και η αγοραιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος εντείνονταν όλο και περισσότερο σε συνάρτηση με την επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης, η οποία, ας σημειωθεί, υπήρξε ταχύτατη. Εξάλλου, σύμφωνα με το βιβλίο του κ. Ι. Μαρούδη «Περί χρησιμότητος των πτηνών», το οποίο διδάσκονταν στο Γυμνάσιο Νεαπόλεως την περίοδο

εκείνη, «προσέτι ήθελεν εΐσθαι αναχρονισμός δια την Ελλάδα, αν αύτη υπελείπετο του να εγείρη φωνήν υπέρ των χρησίμων τη γεωργία πτηνών, εν ω χρόνω η Εσπερία Ευρώπη φροντίζει όπως θεσπίζη νόμους περί γενικής και αποτελεσματικής προστασίας αυτών. Πράττει δε τούτο αύτη ουχί βεβαίως εκ κουφότητος ή εκ πλατωνικής αγάπης προς τα πτηνά, αλλά διότι επείσθη εκ των πραγμάτων και εκ των παρατηρήσεων των σοφών αυτής ανδρών, ότι η εξαφάνισις των πτηνών επιφέρει ανυπολογίστους ζημίας εις την γεωργίαν».

Με τον εγκλωβισμό λοιπόν της κοινωνίας στην ανάγκη πορισμού συναλλαγματικών κερδών με μοχλό την αγροτική οικονομία εγκαταστάθηκε μία ιμπεριαλιστική στάση πάνω στη φύση όπως αυτή εκφράστηκε περίπου από τον Francis Bacon (1561-1626) στο βιβλίο του «*Novum Organum*», όπου προβάλλεται η θέση ότι η ανάπτυξη εξαρτάται από την κατάκτηση της φύσης. Άλλωστε σύμφωνα και με τις παιδαγωγικές αρχές της εποχής, όπως αυτές εκφράζονταν από τον Έρβαρτο, «ο πολιτισμός ή η μόρφωσις, αντιπροσωπεύει τας αξίας, τους κανόνες, τα ιδεώδη. Η φύσις εΐνε αι μέθοδοι, τα υλικά, τα μέσα της πραγματοποιήσεως. Οι όροι ή τα υλικά της ανθρωπίνης ενεργείας εΐνε η φύσις» (Σίγαλος, Δ., 1923, σελ. 45).

2. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από την παραπάνω ιστορική διαδρομή προκύπτει σαφώς ότι οι απαρχές της πρόσληψης του φυσικού περιβάλλοντος από το σχολείο δεν ταυτίζονται χρονικά με την επίσημη εισαγωγή του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην εκπαιδευτική διαδικασία αλλά υπόκεινται σε μια διαχρονική εξέλιξη η οποία αποτυπώνει και τις εκάστοτε παιδαγωγικές, οικολογικές και πολιτικές επιλογές. Η διαχρονική προσέγγιση της πρόσληψης του φυσικού περιβάλλοντος από το σχολείο διοχετεύει έτσι στη διαλεκτική της σχέσης «εκπαίδευση-περιβάλλον» την έννοια της ιστορικότητας, που απορρέει από την σύγκριση ίδιων ή διαφορετικών συμπεριφορών στη διαχρονία και αποκαλύπτει τους ισομορφισμούς και τους κοινούς τόπους που εμφανίζουν το παιδαγωγικό, το οικολογικό και το κοινωνικο-πολιτικό κοσμοείδωλο. Μέσα στα πλαίσια του σχολείου, στο βαθμό που αυτό εκλαμβάνονταν ως εξάρτημα της πολιτικής εξουσίας χρησιμοποιούμενο πρώτιστα ως βασικός κοινωνικοποιητικός και ιδεολογικός θεσμός που αποσκοπούσε σύμφωνα με τη φονξιοναλιστική θεώρησή του, στην «ενστάλαξη των κυρίαρχων κάθε φορμών και αξιών», το φυσικό περιβάλλον παράγονταν κοινωνικά συνιστώντας μια ακόμη ιστορική κατηγορία. Έτσι η πρόσληψή του, οι σχετικές χρήσεις του και οι αντιλήψεις γύρω απ' αυτό, διαφοροποιούνταν κατά τη διαδικασία παραγωγής των εκάστοτε συλλογικών αναπαραστάσεων. Αρχικά η πρόσληψη αυτή εντάχθηκε κυρίως μέσα στα πλαίσια των ευρύτερων δραστηριοτήτων του σχολείου και σχετίστηκε άμεσα με παράγοντες παιδαγωγικούς, διδακτικούς, πολιτικούς και οικονομικούς. Αργότερα η συνάφεια των παραγόντων αυτών αυξήθηκε σταδιακά σε σχέση με το περιβαλλοντικό ενδιαφέρον και την οικολογία. Πάντα, όμως, η πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από τις σχολικές δραστηριότητες είτε αφορούσαν την παιδαγωγική είτε την περιβαλλοντική του διάσταση στήριζαν σε κάθε περίπτωση το εκάστοτε περιβαλλοντικό-πολιτικό και κοινωνικό στάτους (Huckle J., 1983).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Hobsbawm E., 2000, *Η εποχή των Αυτοκρατοριών 1875-1914*, εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
2. Huckle J., 1983, «Environmental Education», στο περ. *Geographical Education, Reflection and action*, Oxford University Press.
3. Βιβυλάκης Ε., *Έκθεσις της επί των σχολείων της Κρήτης Επιτροπής του 1844*, εν Αθήναις 1879.
4. Ζαμπετάκης Ε., 1956, «Συμβολή εις την γνώσιν της επαναστατικής περιόδου 1841 εν Κρήτη», στο περ. *Κρητικά Χρονικά*, τ. Ι.
5. Καλαφάτη Ε., 1988, *Τα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα.
6. Καλλιτάκη-Μερτικοπούλου Κ., 1988, *Ελληνικός αλυτρωτισμός και οθωμανικές μεταρρυθμίσεις. Η περίπτωση της Κρήτης (1868-1877)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα.
7. Καστοριάδης Κ., 1985, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, εκδ. Ράππα, Αθήνα.
8. Κοκκώνης Ι., 1830, *Εγχειρίδιον δια τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία ή Οδηγός της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου υπό Σαραζίνου*, Αίγινα.

9. Κοντόνη Α., *Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, εκδ. Κριτική, Αθήνα.
10. *Κρητικού Κώδικος* τεύχος πρώτον περιέχον τα κατά το έτος 1858 εκδοθέντα Διατάγματα, τον οργανικόν Νόμον του 1876 μετά των σχετικών Αυτοκρατορικών φερμανίων, εν Χανίοις εκ του τυπογραφείου της Γενικής Διοικήσεως Κρήτης.
11. Νιτσιάκος Β., 2003, *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.
12. Νόμπερτ Ε., 1997, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα.
13. *Οδηγία διδασκαλίας εν τοις Δημοτικαίς Σχολείοις*, Αναλυτικόν Πρόγραμμα Ε' τάξεως, Εν Χανίοις, εκ του Κυβερνητικού Τυπογραφείου 1909.
14. Παπαδημητρίου Β., 1998, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα.
15. Πασκάλ Άκο, 1991, *Ιστορία της Οικολογίας*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.
16. *Περί της χρησιμότητος των πτηνών* υπό Κ. Ι. Μαρούδη, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της «Ελλ. Ανεξαρτησίας», 1880.
17. Σίγαλος Δ., 1923, *Παιδαγωγικάί θεωρίαι Ερβάρτου*, Αθήναι.
18. Φωτόπουλος Τ., 1998, « Το Κράτος-Έθνος και η Αγορά», στο περ. *Κοινωνία και Φύση*.